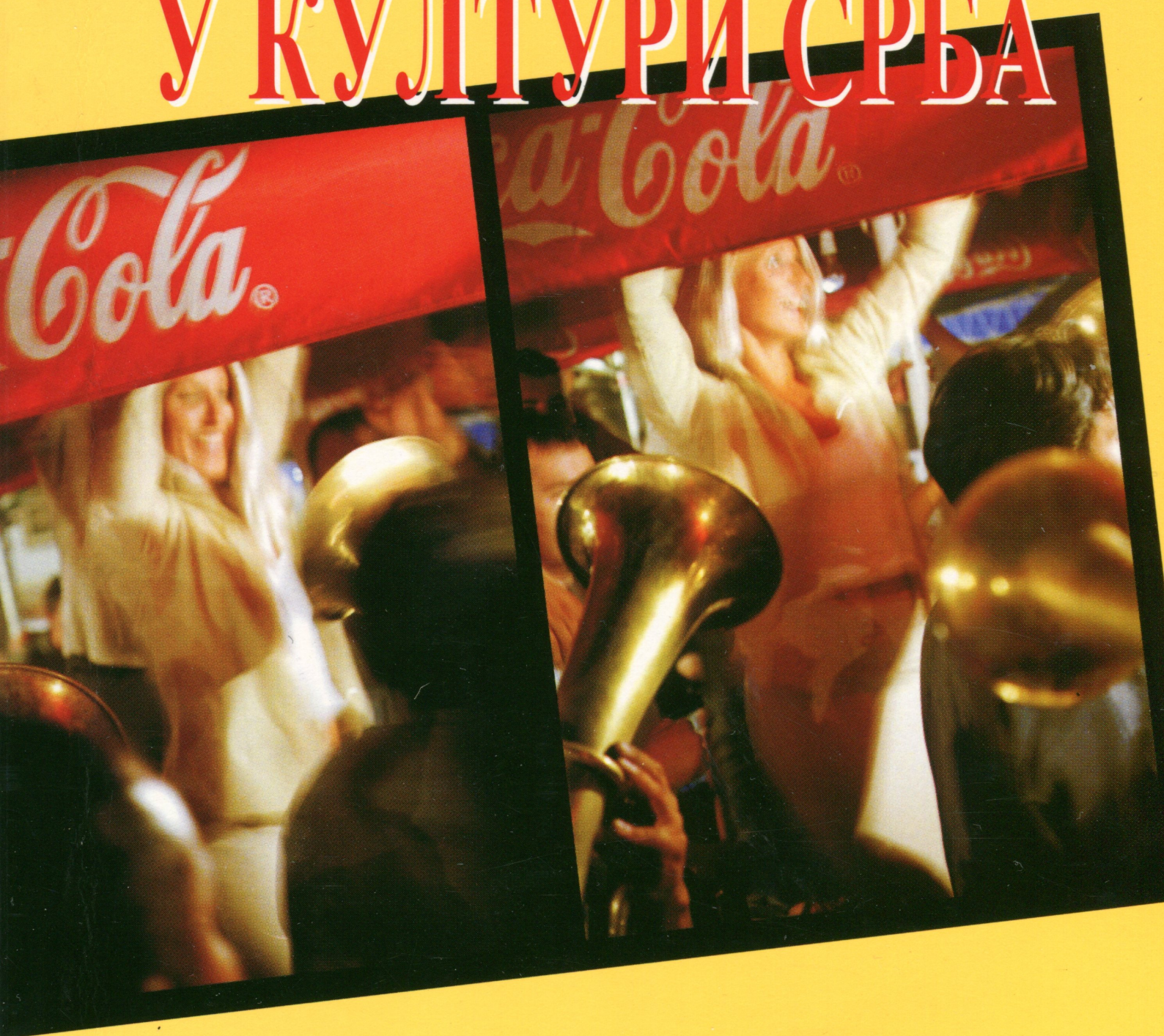

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

ISBN 86-7587-027-2

ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS

Volume 49

THE TRADITIONAL AND THE
CONTEMPORARY IN THE
CULTURE OF THE SERBS

Editor
Dragana Radojičić

BEOGRAD 2003

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига 49

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

Уредник

Драгана Радојичић

БЕОГРАД 2003

Издавач
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636–804

За издавача
Драгана Радојичић

Редакција:
Гојко Суботић, Радост Иванова, Драгана Радојичић, Бојан Жикић,
Ласта Ђаповић, Софија Милорадовић, Миљана Радовановић,
Мирослава Лукић-Крстановић

Рецензент
Дописни члан САНУ
Војислав Становчић

Секретар редакције
Марија Ђокић

Лектор
Софија Милорадовић

Превод на енглески
Душко Едиет

Коректор
Слободанка Предејевић

Фотোগрафија на корици
Милутин Лабудовић

Технички уредник
Давор Палчић
palcic@eunet.yu

Штампа
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства
за науку, технологије и развој Републике Србије

Примљено на XI седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 7. октобра 2003. године на основу рецензије дописног члана
САНУ Војислава Становчића

Садржај

<i>Драгана Радојичић</i> : Уводно излагање у вези са Пројектима МНТР РС; Научни скуп: Традиционално и савремено у култури Срба	7
<i>Душан Бандић</i> : Верски идентитет савремених Срба	13
<i>Лидија Радуловић</i> : „Учење вери“ — конструкција родних идентитета путем популаризације православне теолошке литературе	25
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> : Годишњи обичаји у подавалским селима.	47
<i>Ивица Тодоровић</i> : Проблематика ритуала литијског опхода у светлу новијих истраживања	61
<i>Весна Вучинић-Нешковић</i> : Прослава Божића на полуострву Луштица у Боки Которској.	73
<i>Сенка Ковач</i> : Порукe предлагача нових државних празника Србије.	101
<i>Зорица Дивац</i> : Врачање у североисточној Србији	111
<i>Ласића Ђајковић</i> : Проблематика смрти у тужбалицама	123
<i>Милош Миленковић</i> : Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији	133
<i>Драгана Анђонијевић</i> : Симболичка употреба ликова Карађорђа и кнеза Милоша у политичким збивањима у Србији у последњој деценији XX века	149
<i>Илдико Ердеи</i> : Потрошња и идентитети у савременој Србији — народне представе о богатству и сиромаштву.	173
<i>Гордана Горуновић</i> : Просторно-физичке и друштвене карактеристике панчевачког насеља Миса Виногради	197
<i>Мирослава Лукић-Крстићановић</i> : Спектакл и друштво — проучавање музичких манифестација у Србији	221
<i>Мирослава Малешевић</i> : Има ли нација на планети Рибок? — локални идентитет насупротив глобалном међу младима у Србији.	237

<i>Јадранка Ђорђевић</i> : Прилог проучавању наследно-својинских односа у другој половини XX века — на примеру Враћа и околине	259
<i>Десанка Николић</i> : Концепција и оквири монографских проучавања ариљског краја — претходно саопштење . . .	269
<i>Младена Прелић</i> : Етнички идентитет — проблеми теоријског одређења	275
<i>Бојан Жикић</i> : Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници — Бечеј и околина	287
<i>Мирослав Нишкановић</i> : Приступ етнолошком проучавању Срба у Бањалуци крајем XIX и почетком XX века (1878–1918). .	303
<i>Саша Недељковић</i> : Етноантрополошке дилеме у више димензија — пример Египћана у Београду	309
<i>Александра Павићевић</i> : Срби у Грчкој — прилог проучавању националног идентитета нових емиграната	329
<i>Мирјана Павловић</i> : Етнички идентитет Срба у Темишвару . . .	339
<i>Гордана Благојевић</i> : Обичаји животног циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији	349

Ивица ТОДОРОВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд

ПРОБЛЕМАТИКА РИТУАЛА ЛИТИЈСКОГ ОПХОДА У СВЕТЛУ НОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА*

Ритуал литијског опхода је до Другог светског рата представљао један од најсложенијих и најзначајнијих обреда српске народне религије. Међутим, у досадашњим истраживањима разматрани ритуал није проучен у целокупности своје структурне и семантичке сложености, нити је представљена његова детаљна дескрипција — у оквиру ширег истраживачког узорка. У овом раду изнесе се (у најсажетијим цртама) резултати и општи закључци интензивног петогодишњег истраживања које се базирало на грађи сакупљеној у селима источне сврљишке културне зоне.

Кључне речи: литијски опход, најсложенији ритуал, структурна и семантичка анализа, резултати и закључци петогодишњег истраживања, источна сврљишка културна зона

На овом месту покушаћемо да у најсажетијем могућем облику представимо проблематику ритуала литијског опхода у светлу истраживања спроведених током последњих година.¹

* Рад је настао је као резултат рада на пројекту бр. 2157: *Традиционална култура Срба — системи представа, обреда и социјалних институција* који је финансиран од Министарства за науку, технологије и развој Републике Србије.

¹ Видети радове: Тодоровић, Ивица, *Значење и структура литијског опхода* — докторски рад, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2003; Тодоровић, Ивица, „Митска основа литија“, *Етно-културолошки зборник VII*, Сврљиг, 2001/2002; Тодоровић, Ивица, „Особена структура заветине у Гулијану (Сврљиг)“, *Етно-културолошки зборник IV*, Сврљиг, 1998; Тодоровић, Ивица, „Прилог проучавању литија у сврљишком крају“, *Гласник Етнографског института САНУ XLVII*, Београд, 1999.

Уводни осврт. Ритуал литијског опхода је, на најопштији начин, најчешће дефинисан као „обичај обилажења села и земљишних парцела уз ношење црквених реликвија, практикован у периоду од Ускрса до Тројице (ређе до Петровдана), углавном ради спречавања суше, града и других елементарних непогода, које штете летини на њиви.“² Практикован је широм српског етничког простора, представљајући једно од обележја српског етноса, али је најдуже и најбоље очуван у источној Србији.³ Такође, овај ритуал је раширен и „у западној Бугарској (покръсти, скръсти, куни, крџоноше, черкуване, молебиа), где је често спојен с елементима обреда пеперуда“.⁴

Сама реч *лѣтѣија* потиче од грчке речи *λιτη* која означава „усрдну молитву“, односно — молитву која се одвија изван храма⁵, а литија се у контексту хришћанства и хришћанске цркве помиње већ у давној прошлости⁶, док се — што је такође важно нагласити — слични ритуали срећу и много пре, на пример у месопотамијским културама старим више хиљада година.⁷ С друге

Овај рад представља извесну врсту *пресека* проблематике која је детаљно разматрана у докторској дисертацији.

² Плотникова, А. А., „Крџоноше“, у: *Словенска мѣтѣологија — енциклопедѣијски речник*, Zepher Book World, Београд, 2001, 310.

³ „О распрострањености ритуала литијског опхода“ видети у: Тодоровић, И., *Значење и сѣрукѣура лѣтѣијског опхода*, поглавље V.

⁴ Плотникова, А. А., *н.д.*, 310.

⁵ Скабаланович, Михаил, *Тумачење ѣтѣијика* — књ. I, Српски Сион — посебна издања, Сремски Карловци, 1995, 113.

⁶ *Истѣо*, 114.

⁷ Види на пример у: Višić, Marko, *Zakonici drevne Mesopotamije*, Svjetlost, Sarajevo, 1989, 10–11.

У вези са поменутом чињеницом да се ритуали слични литијама срећу већ у давној прошлости, треба нагласити да обред литијског опхода поседује и низ специфичних карактеристика које га (као централни део сеоске славе) издвајају као самосталну целину и једно од значајних обележја управо српског етноса. Иначе, термини *лѣтѣије* и *крѣѣоноше* најчешће се користе као синоними, с тим што једни аутори инсистирају на првом, а други на другом термину. У овом раду се за разматрани обред најчешће користе одредница *рѣијуал лѣтѣијског опхода*. Такође, у вези са поменутиим ритуалом, често се користе и општији термини *сеоска слава* и *завеѣѣина* који означавају шири обредни комплекс (код неких аутора ови термини представљају синониме, а код других делимично различите појаве).

стране, литије исто тако показују сличност са обичајима који се заснивају на формирању магијског круга (као што је магијско оборавање, рецимо), или са обичајима који се спроводе у циљу задобијања повољних атмосферских услова, као што је, на пример, ритуал додола.⁸ Уопште узев, када је реч о дијахронијској димензији литијског обреда, на основу расположивих података можемо закључити да је у овом ритуалу дошло до сажимања хришћанских и претхришћанских елемената у једну целину у којој су спојене две идејне поставке и где су истовремено присутни и хришћански Бог и претхришћански владар атмосферских појава.

Досадашња истраживања. О литијском опходу писали су многи аутори, од Вука Караџића, Милана Ђ. Милићевића, Вука Врчевића, Симе Тројановића, до Миленка Филиповића, Боривоја Дробњаковића, Петра Ж. Петровића, Драгутина Ђорђевића, Јована Трифуновског, Миље Радовановић и многих других,⁹ а о обнављању ритуала током последњих десет година писали су, рецимо, Драгомир Антонић, Сретен Петровић и Душан Дрљача.¹⁰ Такође, ова проблематика је у новије време од стране већег броја истраживача разматрана на IV међународном симпозијуму одржаном у Сврљигу 1998. године, а радови су објављени у четвртом броју *Етно-културолошког зборника*.¹¹ Дескрипцијама литијског опхода (најчешће датим у изузетно сажетом облику) обухваћена су подручја од охридско-струшке области, Малешева, Маријова, Сиринићке и Средачке жупе, Врања, Лесковачке Мораве, Власине и Крајишта, до Ивањице, Крагујевачке Јасенице, Левча и Тем-

⁸ Тако, рецимо, анализирајући феномен сеоске славе, односно литија, Мирко Барјактаровић констатује да „како се из основних састојака и радњи види (опход атара, запис, лутка, крстови, прскање водом, молитва за кишу) сеоска слава није ништа друго до христијанизоване додоле“ (Барјактаровић, Мирко, „О пореклу и коренима слава“, *Етно-културолошки зборник IV*, Сврљиг, 1998, 38).

⁹ Види пре свега: Андрејић, Љубомир, „Слава — Библиографија“, *Гласник Етнографског музеја 30*, Београд, 1968.

¹⁰ Види радове: Антонић, Драгомир, „Крстоноше у Доњој Трпчи“, *Гласник Етнографског института САНУ XLIII*, Београд, 1994; Дрљача, Душан, „Видео записи обновљених обичаја“, *Гласник Етнографског института САНУ XLIII*, Београд, 1994; Петровић, Сретен, *Митологија, магија и обичаји*, Просвета — Ниш, Београд, 2000.

¹¹ Види *Етно-културолошки зборник IV*, Сврљиг, 1998.

нића, Срема, Баната, Бачке, Босне, Херцеговине, Црне Горе, Босанске Крајине итд.¹² Међутим, стицајем околности, ритуал литијског опхода је врло ретко био предмет интересовања радова посвећених *искључиво* овој проблематици, већ је — најчешће — разматран успутно, у оквиру широко конципираних монографија или истраживања обредног комплекса везаног за годишњи обичајни циклус, сеоску славу или славу уопште. У том контексту су и одговарајуће дескрипције често биле ограничене на учачавање само неколико елемената, што је условило ситуацију да данас не постоји комплетна студија о једном од најзначајнијих и најсложенијих ритуала српског етничког простора.¹³

Разлози фокусирања литијског опхода. Осим предочених празнина, постоје и многи други разлози за истраживање ритуала литијског опхода — од чињенице да је овај обред собом обједињавао најзначајније сакралне објекте сеоског простора (и тиме се наметао као логичан увод у свако комплексније истраживање одређене области), до специфичних елемената присутних у структурисању путање литијске обредне поворке и недовољно анализираних митског комплекса који је пратио овај ритуал. Непосредно теренско суочавање са вишедимензионалном слојевитишћу овог обреда, који је још увек у довољној мери присутан у сећањима старијих казивача, током последњих година указало је на многе аспекте ритуала крстоноша, који до сада *нису* били предмет научног истраживања

¹² Види — Андрејић, Љ., *н.д.*, и Тодоровић, И., Литература у: *Значење и структура литијског опхода* (у поменутој докторској дисертацији презентована је обимна библиографија радова посвећених овој проблематици које сам користио током својих истраживања).

¹³ Ритуал литијског опхода је био општераспрострањен код Срба, с тим што је у источним српским крајевима, као што је већ речено, заузимао значајније место (уз већи број ритуалних елемената и варијантних облика и модела опхода), него у западним деловима српског етничког простора (види напомену 3).

Уопште узев, када је реч о проблематици разматрања ширег просторног контекста, дијахронијске димензије, општег савременог контекста, трансформација ширег културног контекста и функција ритуала литијског опхода, неопходно је консултовати ауторову докторску дисертацију (*Значење и структура литијског опхода*, види поглавље V 2), чији је циљ био управо остваривање вишедимензионалне и комплетне анализе ритуала литијског опхода.

ња. Пре свега, овде се мисли на већ поменуте изузетно сложене структурне обрасце формиране у вези са путањом литијске обредне поворке,¹⁴ као и на слојевите митолошке основе обреда — у вези са мотивима, у првом реду, господара атмосферских појава, светог дрвета и магијског круга.¹⁵

Истраживачки приступ. У складу са уоченим специфичностима и празнинама у познавању ове појаве спроведено је током последњих пет година једно свеобухватно истраживање, како теренско, тако и на пољу разматрања одговарајућих извора и литературе. Непосредно теренско истраживање базирано је на (тзв.) *источној сврљишкој културној зони* која је — с обзиром на архаичност овог подручја и изузетну заступљеност литијског ритуала пре Другог светског рата — послужила као основни *узорак* широко конципираног истраживачког приступа. Обрађено је свих 19 села поменуте културне зоне, што је створило јасну слику о парадигматским могућностима разматраног обреда, тј. о његовом структурно-семантичком ритуалном спектру у (тзв.) *класичном периоду* — између Првог и Другог светског рата, с обзиром на то да је тада обред спровођен у *свим* селима источне сврљишке културне зоне, као — слободно можемо рећи — најзначајнији и најсложенији народни празник.¹⁶

Такође, непосредна теренска истраживања посвећена овој проблематици спровођена су и у другим областима српског етничког простора (на пример — у околини Звоначке Бање, у области Тимока,

¹⁴ Види — Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*, поглавља III, VI и VIII.

На овом месту је потребно поменути и у извесном смислу запостављени рад Петра Ж. Петровића „О народним обредним кретањима код Срба и Хрвата“ (у: Петровић, Петар Ж., *Из наше народне прошлости — зајажњања и осврћи*, Београд, 1959, 3–18.) који се бави, пре свега, грешкама и недоумицама везаним за разматрање проблематике обредних кретања и одговарајуће сакупљене теренске грађе.

¹⁵ Види — Тодоровић, И., *Митска основа литија*, и — Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*, поглавље V. 1.

¹⁶ Види — Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*, поглавља II–IV.

О забрани ритуала литијског опхода након Другог светског рата видети, на пример, у: Radić, Radmila, *Verom protiv vere — država i verske zajednice u Srbiji 1945–1953*, Београд, 1995, 191–193.

Бродарева...) што је, заједно са подацима забележеним од стране других истраживача, омогућило свеобухватно сагледавање разматране појаве и доношење одговарајућих закључака.¹⁷

У радовима: „Особена структура заветине у Гулијану (Сврљиг)“, „Прилог проучавању ритуала литијског опхода у сврљишкој области“ и „Митска основа литија“ постављена су нека од базичних питања ове проблематике и изнесене неке основне тезе¹⁸ које су продубљене, проширене и заокружене у докторској дисертацији са темом *Значење и сџрукџура литијског оџхода*, комплексно конципираном раду заснованом на интердисциплинарном приступу и вишедимензионалној структурној и семантичкој анализи.¹⁹ Циљ ове анализе је управо разоткривање спектра синтагматских испољавања и парадигматских могућности анализиране појаве, са нагласком на разматрању специфичних структурно-семантичких образаца уочених у најсложенијим манифестацијама ритуала литијског опхода (које су детаљно описане) — блиских или истоветних обрасцима констатованим, током ранијих истраживања, у оквиру разноврсних језичких, логичких, митских и ритуалних модела. Овакав истраживачки приступ је у складу са хипотезом о постојању хомологних структурних образаца, радно названих *обрасци ѓримарне сџрукџуре мишљења универзалног карактера*, који се испољавају у различитим областима културе и природе.²⁰ Наведени приступ такође наглашава и мултидисциплинарни потенцијал савремене антрополошко-етнолошке науке, у складу са проучавањем једне од њених, свакако, легитимних и изузетно инспиративних области, проучавањем истоветних структурних модела присутних у различитим феноменима. Хипотеза о обрасцима универзалне примарне структуре мишљења изнесена је у дипломском раду „Опште одређење бајке на примеру српске грађе“ и магистарској тези *Анализа митских сагледавања улоге и значаја срџског народа*,

¹⁷ Примере из различитих области види у : Тодоровић, И., *Значење и сџрукџура литијског оџхода*, поглавље V 1.

¹⁸ Види напомену 1.

¹⁹ Види поглавља I, II и IX у: Тодоровић, И., *Значење и сџрукџура литијског оџхода*.

²⁰ *Исџо*, поглавље VIII.

а у комплетираном облику је представљена у докторској дисертацији посвећеној ритуалу литијског опхода.²¹

Основне усмерености семантичке анализе. Семантичка анализа овог истраживачког приступа заснована је, пре свега, на левистросовском схватању да је мит „логички инструмент за разрешавање фундаменталних противречности медијацијом, прогресивним посредништвом“²², односно, да је митологија „пре свега, подручје несвесних логичких операција, логичко оружје за решавање противречности“.²³ Наиме, митско-ритуални сценарио на којем је базиран обред литијског опхода има за циљ управо разрешавање система базичних идејних (тј. семантичких) и социјалних противречности, везаних за опште појмовно и практично структурисање света, као и одређивање одговарајућег положаја појединца и заједнице у оквиру глобалних категорија стварности. Ове базичне противречности смо у претходним радовима дефинисали као елементе сложеног система терминолошки одређеног синтагмом *примарна митска матрица* која је замишљена као модел састављен од (два) система *примарних митских противречности*.²⁴

²¹ Тодоровић, И., „Опште одређење бајке на примеру српске грађе“ — дипломски рад, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 1996; Тодоровић, И., *Анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа* — магистарски рад, Библиотека Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, Београд, 2000, Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*.

²² Meletinski, E. M., *Poetika mita*, Beograd, [б.г.], 82.

²³ *Исто*, 82.

²⁴ Види одговарајуће шематске представе које илуструју хипотетични модел *примарне митске матрице* у: Тодоровић, И., *Анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, 188–190. Опширније о аспектима примарне митске матрице (и одговарајућим примарним митским противречностима) такође видети у: Тодоровић, И., *Анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, 205–207 (212), 166–167, 174 (као и читаво поглавље VII), и у: Тодоровић, И., *Опште одређење бајке на примеру српске грађе*, поглавља V и VI.

Модел примарне митске матрице наслања се на левистросовску идеју о конструкцији периодног система елемената културе. Наиме, о периодној систему елемената културе почело се говорити у вези са научним циљевима, истраживањима и одговарајућим приступом К. Леви-Строса који је инсистирао на откривању формалних својстава мисли — као једном од главних задатака и аналитичких средстава антропологије као науке (Golubović, Zagorka,

Ритуал литијског опхода је и изванредан путоказ у решавању проблема везаних за годишњи циклус обичаја српске народне религије, пре свега у вези са породичном славом, с једне стране, и божићним ритуалним комплексом, с друге стране, односно, у вези са сагледавањем односа обичаја груписаних око тачака летње дугодневице и зимске краткодневице.²⁵ Посебно инспиративна су, до сада недовољно наглашена, разматрања улоге господара атмосферских појава (типа — змаја) у вези са ритуалом литијског опхода, о чему су основни закључци и назнаке дати у раду „Митска основа литија“.²⁶ Извесни елементи дијакхронијског пресека овог митолошког контекста су предочени и у неким од ранијих ауторових (И.Т.) радова.²⁷ У контексту дијакхронијских истраживања семантичке основе ритуала литијског опхода неопходно је применити и методолошки приступ са примесама експерименталног, а у смислу повезивања елемената из различитог просторног и временског контекста, чија се веза — у историјском смислу — често не може доказати на непосредан начин.²⁸

Смернице стјруктурне анализе. Током истраживања искристалисали су се начини формулисања и класификовања разноврсних модела литијских опхода, као резултат примене одговарајуће структурне анализе. У том смислу су на основу различитих показатеља издвојени (на неколико класификационих нивоа) основни *типови* литијског опхода, као и дијапазон могућих

Antropološki portreti, Beograd, 1991, 185.), тј. — „антропологија постаје наука када се појаве организују у типове који изражавају везе и односе схватљиве само за научнике, тј. када се конструишу структуре (као менталне категорије), које као фиксирана 'невременска структура људског духа' осмишљавају све елементе културе (Постер). А структуре се граде комбинацијама из репертоара идеја *може се претпоставити периодична таблица елемената културе попут Менделејева* (подвукао И.Т.), каже Гарднер тумачећи Стросов структурализам (...), док се друштво може објаснити као скуп кодова чије форме диктира структура људског духа“ (*исто*, 185.).

²⁵ Види поглавље VII у: Тодоровић, И., *Значење и стјруктура литијског опхода*.

²⁶ *Исто*, поглавље VII.

²⁷ Тодоровић, И., „Риба у обичајима и веровањима становништва источне Србије“, *Етно-културолошки зборник III*, Сврљиг, 1997; Тодоровић, И., „Бајковити мотиви у сновима и веровањима становништва сврљичког краја“, *Етно-културолошки зборник V*, Сврљиг 1999.

²⁸ Види поглавље VII у: Тодоровић, И., *Значење и стјруктура литијског опхода*.

решења (у смислу) организације базичне структуре литијског опхода, који обухвата и непосредно уочене и хипотетичне моделе.²⁹ На основу констатованих облика и правилности дефинисани су и принципи функционисања сложеног динамичког модела литијског опхода, замишљеног као скуп могућности у распону између једноставног стандардног модела и глобалног парадигматског модела са најсложенијим могућим формама.³⁰

Такође су дефинисани и разлози трансформисања простих стандардних облика у изузетно сложене моделе, односно, утврђене су законитости битне за формирање специфичних модела литијских опхода; на пример: правило просторне удаљености, правило реципроцитетног гостопримства, правило ексклузивив-

²⁹ Током теренских истраживања — превасходно услед сложености модела кретања литија и одговарајућег временског размака од последњег одржаног литијског опхода до данас — за поједина села је забележено више различитих реконструкција везаних за кретање литија. Наиме, често се дешавало да су се сећања казивача разилазила у извесним детаљима, што је уосталом сасвим разумљиво с обзиром на необичну сложеност констатованих модела. За поједина од ових казивања је релативно брзо уочена нетачност (другим речима — сасвим јасно и брзо се испоставило да су казивачи представили *нейојстојеће*, односно, *хипотетичне* или *имагинарне* моделе), док је са неким другим моделима било знатно теже. Испоставило се да је неопходно у сваком селу интервјуисати већи број казивача — до потпуног усаглашавања и поклапања свих информација — како би се утврдила тачна варијанта. Рецимо, у раду „Прилог проучавању литија у сврљишком крају“ (*Гласник* Етнографског института САНУ XLVII) је на основу прелиминарних истраживања ритуала литијског опхода у сврљишкој области представљено неколико модела, при чему се за неке од њих касније (током детаљних и свеобухватних истраживања и одговарајућих провера) показало да су непотпуни, тј. да су казивачи консултовани у прелиминарним истраживањима изнели (најчешће редуковане) имагинарне моделе. Такав случај је био у дескрипцији модела кретања литија у селима: Влахово, Околиште и Манојлица (види у: Тодоровић, И., *Прилог проучавању литија...*, 108, 112–113, 115, 118–119); упоредити поменуто моделе произашле из прелиминарних истраживања са дефинитивно установљеним моделима изнесеним у докторској дисертацији — Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*, поглавља II–IV.

С обзиром да је забележен велики број имагинарних модела, бављење искључиво овом проблематиком могло би израсти, такође, у читаву научну студију која би додатно продубила увид у парадигматску могућност формирања модела литијских опхода.

³⁰ Види поглавље VI у: Тодоровић, И., *Значење и структура литијског опхода*.

тета, правило хронолошког растојања, правило етапног усложњавања итд. Рецимо, правило просторне удаљености се заснива на констатацији да тамо где је сеоски атар велики и где постоји велики број сакралних објеката село обично има два литијска празника, или се — уколико постоји један празник — сеоски атар обилази наизменично (једне године једна страна, друге године — друга), с обзиром на то да је било физички компликовано током једног опхода обићи читав атар.³¹

Скуп ових правила предочава нам динамику трансформисања и разликовања модела. С обзиром на концепцију рада, на овом месту је немогуће залазити у детаље, а целокупна наведена проблематика се детаљно разматра у поменутом докторском раду.

Општи закључци. Општи закључци у вези са значењем ритуала литијског опхода у најкраћим могућим цртама могли би бити сажети у констатације: 1) да је овај обред имао функцију ефикасног социјалног обједињавања целокупне сеоске заједнице, као и функцију обезбеђивања повољних атмосферских услова и родне године; 2) да је ритуал литијског опхода изузетно комплексан и да има више семантичких слојева који заједно склапају јединствени митско-обредни текст; 3) да као најважније митске одреднице литијског ритуала треба издвојити *магијски круг*, *свећа сјабла* и *господара аймосферских појава*, уз дубљи митолошки слој у вези са глобалним циклусом годишњих обичаја и соларног карактера, односно, да се у овом ритуалу срећу елементи више различитих култова (аграрни, соларни, вегетацијски, култ предака...); 4) да је у овом ритуалу јасно изражен и архетипски контекст заснован на специфичним структурним обрасцима универзалног испољавања и 5) да се најсложенији манифестни облици парадигматских могућности ритуала литијског опхода појављују као непосредни израз примарне структуре мишљења.

Наравно, овим се не исцрпљују могућности аналитичког промишљања ритуала литијског опхода, као изузетно сложеног феномена, који се може посматрати са становишта различитих истраживачких приступа и уз примену читавог мноштва класификационо-аналитичких модела.³²

³¹ *Исџо*, поглавље VI.

³² *Исџо*, поглавља VII. 6. и IX.

Ivica TODOROVIĆ

PROBLEM AREA OF RITUAL PROCESSION AGAINST THE BACKGROUND OF RECENT RESEARCH

The ceremonial act of procession – before its banning subsequent to World War II – was widespread on the Serbian ethnic territory as one of the most important rituals. This phenomenon features a whole range of exceptionally interesting characteristics which have never been scientifically investigated: from the specific ways of structuring the ritual procession path to the intricate mythical complex accompanying the ritual. The results of years-long research of this phenomenon point to its multi-layered semantic and structural makeup. The contemplated ritual may therefore be used as a key in solving numerous dilemmas relating, on the one hand, to the research of the Serbian folk religion, and, on the other, to the research of the mythical/ritual systems structure in general.

The function of the procession ritual was to provide a tight social unity of the rural community and favourable weather conditions for a fertile year. On the semantic plane, this ritual is exceptionally complex, with a number of connotation levels which all together make up a unique mythic-ritual text. In terms of mythological analysis, the most significant mythical determinants to be singled out here are *the magic circle, the sacred trees, and the lord of the weather*, with a deeper mythological layer relating to the global cycle of annual folkways. Also met with in this ritual are the elements of diverse cults (agricultural, solar, vegetational, ancestor worship, etc.).

Structural and semantic analyses of the procession ritual have revealed a spectrum of syntagmatic expressions and paradigmatic possibilities of the analyzed phenomenon, with an emphasis on specific patterns observed in the most intricate manifestations of the procession ritual – similar or identical to the patterns noted (in previous research) within the framework of heterogeneous linguistic, logical, mythical and ritualistic models. This scholarly approach is congruous with a hypothesis on the existence of homologous structural patterns, tentatively called *patterns of the primary structure of thinking of universal character* – revealed in diverse spheres of culture and nature.